

מסעות

יהודה בן נחום "פיינהולץ"

מסעות

יהודה בן נחום "פיינהולץ"

עורכים ראשיים: קונטנטו - הוצאה לאור בינלאומית

עריכה ספרותית: גיר שושני

עריכה לשונית: מוריה יזרעאלוב

ציור העטיפה: יהודה בן נחום בהשראת ציורו של פיטר ברויגל

עיצוב הספר והעטיפה: ליליה לב ארי

© 2015 כל הזכויות בעברית שמורות ליהודה בן נחום "פיינהולץ"

ולהוצאה לאור בינלאומית Contento

איסרליש 22 תל אביב 6701457

www.ContentoNow.com

אין להעתיק ספר זה או חלק ממנו וכן לאחסן בבנק נתונים או להעביר בשירותים מקוונים, לשכפל, לעבד, או לתרגם בכתב, ללא אישור בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב: 978-965-550-414-9

דאנקוד: 488-196

נדפס בישראל תשע"ה 2015

Printed in Israel

מסעות

יהודה בן נחום "פיינהולץ"

שמעון פרס
הנשיא התשיעי של מדינת ישראל

תל אביב - יפו, כ"ג בניסן תשע"ה
12 באפריל 2015

לכבוד
יהודה בן נחום
רחוב חיל הצנחנים 25
ראשון לציון 7570283

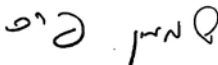
יהודה היקר,

ברצוני להודות לך על טיטוט ספרך "מסעות" אשר שלחת אליי.

אני מברך אותך על העלאת תולדות משפחתך על הכתב. בכתיבת הספר הענקת לבני משפחתך ולדורות הבאים מתנה יפה, המורכבת מאהבת הארץ והאדם.

כפר הנוער בן שמון, מפעל חייו של ד"ר זיגפריד להמן ז"ל, הוא מן המפעלים הציוניים הגדולים ביותר שקמו - מוסד חינוכי שורשי וערכי, אשר בכל גיל יוותר בי חותמו הנפלא.

יישר כוח והמשך יצירה פורה,

שמעון פרס

תוכן עניינים

9	תודות
11	הקדמה
13	סב סבי שמואל
18	מסתורין בהר הזיתים
24	ילדות בשדליץ
39	יהודה אנגל
53	ניסיון עלייה
68	תחנה ראשונה: בן שמן
128	המסע מדנציג לישראל
141	המסע לקלאדובו שאבאץ
151	הבריגדה
179	מאוריציוס
199	נווה ים
215	אישים ואירועים
222	תם ולא נשלם
230	טבלת תאריכים חשובים
234	ביבליוגרפיה

נכדיי היקרים

אני מקדיש את הספר הזה לכם: אורי קשת, יפתח נבו, תמר רבן, עברי נבו, הלל נבו, יותם קשת, רות רבן ומי שיתווספו בהמשך. עדיין אינכם בגיל שבו מתעניינים בשורשים, אבל מתישהו הרי זה יגיע, וכשזה יגיע אינני יודע אם אהיה במצב שאוכל להעביר לכם את מה שליקטתי מהוריי ומחבריהם על קורותיהם, שהם משיקים לתקופה סוערת כל כך בהיסטוריה של היהדות ותקומת מדינת ישראל.

קיבלתם את מולדתכם כמתנה מהדורות שקדמו לכם, מהוריי ומהוריהם ומאלפיים שנות געגועים של יהודים בנכר. אנא שמרו על מה שקיבלתם באהבה, ביראת כבוד ועם הרבה אהבת הבריות. אתם מקור גאוותי.

תודות

כתיבת ספר זה הייתה משימה שקבעתי לעצמי כחובה, ובמשך שנים חובה זו רבצה על כתפיי במלוא כובדה. בתהליך ארוך אספתי את פיסות המידע מהוריי, מדודיי ומחבריי, שכמובן בלעדיהם לא הייתה מתאפשרת ההפקה. השתמשתי כהשלמה במידע שנלקח או צוטט ממקורות כתובים, מזיכרונות ומיומנים של אלה שחוו את האירועים. כל אי דיוק שיימצא הוא ללא ספק באשמת, ובעיקר עקב שיבושים בזיכרון של אנשים שהזמן שיבש את זיכרונם. חרף כל זאת השתדלתי מאוד להצליב את המידע.

תודה לאבי שמאי ז"ל, לדודי יעקב פיינהולץ ז"ל, לאמי תמר, לדודי מנדל אנגל, לגנדי ז"ל ולאליהו ויינברג ז"ל. לאשתי בתיה ובנותיי אפרת בן נחום נבו, נעמה קשת, והגר רבן, שסבלו את שיגעונותיי; לאחיותיי חנה אלפסי ודבורה סהר; לבת דודתי גלי אבישר (פיינהולץ), לבנות דודותיי מירי קהילה (אנגל) ושלומית פרמונט (אנגל).

תודה מיוחדת לאורי ברדה, שמספרו "מסע אחר" דליתי והצלבתי מידע על ההפלגה באטלנטיק, ולרחל שפרינגמן ריבק, שריגשה אותי בספרה "לימונים מתוקים" בתיאורי ההווי במאוריציוס, שחפפו לסיפוריה של אמי. ותודה לרבים אחרים שסייעו בדרך והיו סבלנים אליי.

הקדמה

סיפור חייהם של הוריי, כל אחד לחוד, דרך המפגש ביניהם ועד ליום הולדתי, חובק את שנות המלחמות הגדולות ביותר שידעה האנושות, את שיאה של שנאת היהודים והאנטישמיות ואת תקומתו של עם חדש-ישן בארץ המובטחת. הם חוו את ההעפלה, המאבק במנדט הבריטי, ושאר פרשיות ומאורעות למן מלחמות העולם ועד למלחמת העצמאות.

הסיפור הזה הוא סיפורו של עם שלם ובהשראת הסיפור הזה גדלתי וחונכתי. ללא ספק, נחרצו בי חריצי התקופה עוד טרם לידתי, ותרמו תרומה גדולה להיותי מי שאני. וכשאני אומר "אני", הכוונה היא לדור שלם של צברים, שנולדו כאן בארץ להורים שעברו את התופת וניצלו מן הגיהנום. אנשים ששרדו את הזוועות עם שריטות לא מעטות, שנשתלו בתודעה היהודית והישראלית של כולנו מינקותנו.

אני מספר כאן את הסיפורים ששמעתי מאמי, מאבי, מדודים ומחברים, סיפורים שתובלו בלקט מידע על המאורעות, שאספתי וליקטתי ממבחר ספרים שבהם נעזרתי.

חשוב לי להציג את הסיפור עם הדגשים החושפים את היום-יום בחייהם של הוריי, וגם את הרגעים העליזים שנמהלו בתוך התופת. זהו סיפור אמיתי, שמתרכז בחייהם של הילדים דאז – אבי, אמי, דודי מנדל, דודי יעקב ואחרים – שנולדו לרוע מזלם לתוך עולם שנהג בהם ברשעות.

אני מספר את הסיפור למען ילדיי, נכדיי ולמען הדורות הבאים, מתוך

מסעות

רצון להנציח את התשוקה של היהודים לעלות לארצם, ומתוך רצון להנחיל לדורות הבאים את ייחודנו כעם יהודי וייחודי, חילוני ודתי. אנו עם ששמר אלפיים שנה על צביונו, שפתו ומנהגיו, ולמרות פיזורו לכל עֵקֶר, תשוקה אחת דבקה בכולם: לשנה הבאה בירושלים.

כמעט כל מי שאני מכיר מבני גילי חובק סיפור דומה, ללא חשיבות מהיכן הגיע לכאן. הפרטים הקטנים שונים, אבל בגדול זה תמיד אותו הסיפור. להבנתי, זהו גם ההסבר הברור להבנת הלך הרוח שלנו בהקשר לשמירת ביטחוננו האישי והלאומי.

ספר זה מוקדש לאבי שמאי נחום (פיינהולץ) ז"ל, לאמי תמר נחום, לדודי יעקב ורחל פיינהולץ ז"ל, למנדל אנגל, לדודתי מינה אנגל ז"ל ולזכרם של בני משפחה שלא זכיתי לראות ולהכיר, שנרצחו בשואה הי"ד: ישראל נחום, חאנטשע, אהרון יצחק ודבורה פיינהולץ, יהודה אנגל ומאשה אנגל שנקברה במאוריציוס.

.1

סב סבי שמואל

יום שני, שלושה-עשר באוקטובר 1930, כ"א תשרי התרצ"א, הושענה רבא, ו' דחזה"מ סוכות. מחר שמחת תורה. הרב שמואל (שמעון) פיינהולץ, הידוע בכינויו "לגונה" – כינוי שדבק בו בשל קרבתו לראש המחוז בשם זה – נאסף אל אבותיו אחרי תקופה ממושכת שסבל משחפת. בן שבעים היה במותו.

יעקב משה (נכדו, דודי) סיפר שערב מותו היה קריר. הוא היה אז בן חמש-עשרה, ישב ליד סבו, ושמע ממנו כיצד סבו שלו – שמואל, חמישים שנה קודם לכן, בהושענה רבא בשנת 1880, היה בן עשרים בלבד וכבר אב לשני ילדים. והנה, אבי סבו של סבי, משה אהרון פיינהולץ, בא אליו והודיע לו, כי הוא גאה בו מאוד ובוטח בחוכמתו ובשלוותו, ומאחר שהוא עומד לקיים מצוות העלייה לישראל, הוא משאיר בידיו הנאמנות את אמו הינדה ואת אחותו גלה, לדאוג לכלל מחסורם ולטפל בהם במסירות. וכך אירע שבשנת 1880 עזב משה אהרון פיינהולץ את עיר מולדתו שדלץ, נטש את אשתו ואת שני ילדיו והלך לו אל הארץ המובטחת, והוא בן ארבעים שנה.

מה הניע את משה אהרון לעזוב, או נכון יותר לומר לנטוש את משפחתו, ולהטיל את העול הכבד לפרנס את אשתו הינדה ובתו הצעירה גֵּלָה על בנו היחיד והצעיר שמואל (שמעון) פיינהולץ?

מסעות

מה הייתה מטרת עלייתו לארץ ישראל?
האם עלה בעקבות דבקות באדמו"ר כלשהו או במצוותיו?
האם היו מניעים משיחיים שדחפוהו לעלות לציון?
אולי חשקה נפשו להצטרף לאחת מהתנועות החלוציות שהרבו פועלן
בעת ההיא: חובבי ציון, החלוץ, השומר הצעיר וגורדוניה?
תעלומה: מה באמת היה המניע לעלייתו?

אנחנו יודעים שהוא נקבר בהר הזיתים בשלושה-עשר בנובמבר 1915, ו'
כסלו התרע"ו, יום שבת, כלומר הוא חי בישראל שלושים וחמש שנה עד
שנאסף אל אבותיו.

השאלות הוסיפו לסקרן אותי:

מה עשה משה אהרון בארץ משנת 1880 ועד יום מותו ב-1915 כשהוא
בן שבעים וחמש שנה?
האם נישא בשנית?
האם התגורר בירושלים או במושבות?
ממה התפרנס?
היכן התפלל, אם בכלל?
האם פעל בשליחות כלשהי?
האם ביצע פעילות חשובה כלשהי?
מי רכש עבורו את חלקת הקבר בהר הזיתים ואיך שולמה?
האם שמר על קשר עם המשפחה בשדלץ?
האם נפטר בשיבה טובה או ממחלה?

קורות חייו של משה אהרון פיינהולץ, מותו וקבורתו בהר הזיתים עוד יסופרו.

המטלה הקשה והעול שהטיל עליו אביו דרבנו את בנו שמואל להצליח
בכל אשר פנה ועשה. אחת-עשרה נפשות היה על שמואל לכלכל, וכשנָטַל
פרנסת המשפחה נפל עליו בגיל צעיר כל כך, בלית ברירה גייס את הכוחות.
נמנעה ממנו האפשרות להמשיך בלימודיו, והוא נאלץ לגייס את חוכמתו

יהודה בן נחום "פיינהולץ"

הצליח להקים אימפריה כלכלית בתוך סביבה עוינת ואנטישמית. ואכן, חוכמתו זו, שנולדה בתקופת הלימודים, היא שגיבשה אישיות חזקה כל כך, חכמה ונעימת הליכות.

תכונות אלה אפשרו לו ליצור חברות אמת עם ראש המחוז באותו זמן – מר לְגוֹנָה, עד כדי כך שדבק בו הכינוי "לגונה", שהיה שגור יותר משם משפחתו פיינהולץ – שמואל לגונה. לא ניתן לדעת אם חברות זו היא שסייעה לו בפיתוח עסקיו בשדלץ, או שדווקא ההצלחה בעסקים היא שיצרה או עודדה את הקשרים בין השניים. בכל מקרה, אין ספק שקשרים אלו תרמו להצלחת העסקים.

העסק הגדול והמצליח ביותר היה חנות מכולת, מהמפורסמות בשדלץ, ששכנה במרכז העיר. העסק השני היה בית ממכר ליינות ולמשקאות ומסעדה גדולה שאכלסו קומה שלמה במבנה גדול.

עוד בהיותו בן שבע-עשרה, בשנת 1880, נולד לשמואל וְלִיטָה (איטה יהודית) בנם הראשון זאב (וולף).

הבן השני בנימין נולד שנתיים לאחר מכן ב-1882.

בשנת 1888 נולד ישראל נחום.

בשנת 1895 נולד נחמן.

בשנת 1900 נולד יצחק בן הזקונים.

לזוג נולדו גם שתי בנות:

גְּלָה, נולדה בתאריך שאינו ידוע לי ונקראה בשם זהה לדודתה גלה, אחותו של שמואל, שאותה גידל כמו אב.

אחותה דבורה, נולדה לשמואל – בת הזקונים. תאריכי לידתה ומותה לא נודעו אך ידוע כי היא נפטרה בגיל צעיר מטיפוס, בעת ששהתה אצל בת דודתה. לימים, ישראל נחום פיינהולץ בן שמואל קרא לבת הזקונים שלו דבורה, על שם אחותו, שנפטרה בטרם עת.

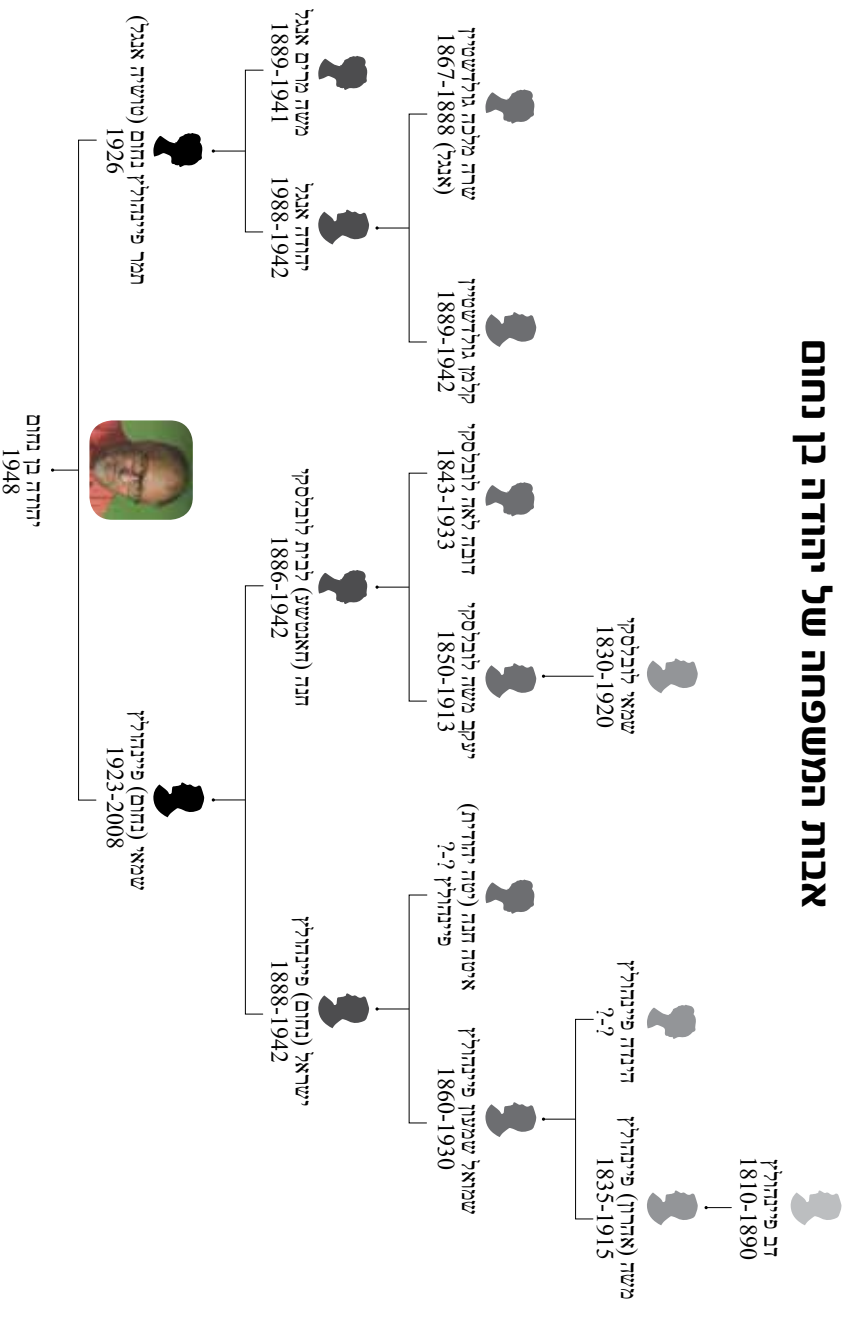
שמאי (אבי), הבן של ישראל נחום, נכדו של שמואל, נולד ב-1923 והיה בן שבע, כשסבו מסר את נשמתו לבורא. הוא סיפר לי, שסבו היה גאון וקיבל את הכינוי שמואל ה"ג'ניון" (הגאון). גם יעקב טען שסבא שמואל

מסעות

היה חכם מאוד ואהב לעסוק בחידודי חידודין בהנאה ובהצלחה מרובה. אולם לגבי הכינוי "הגאון", ייתכן גם שזהו שיבוש, שהשתרש אצל שמאי מהכינוי "לגונה".

כשנולד זאב (וולף) בכורו, היה שמואל בחור צעיר בן שבע-עשרה. השמחה במשפחה הייתה גדולה, והסבא משה אהרון עלז על לידת נכדו הראשון. כאשר ראה כי מהלכיו של בנו הובילו להצלחה בהקמת המכולת, הבין כי יוכל להטיל עליו את המשימה הקשה לכלכל גם את אמו ואחותו. מצב זה עודד וחיזק אותו לקראת ההחלטה להגשמת חלומו – לעלות לארץ ישראל. החלטה זו תוביל לפגישתנו בהר הזיתים 126 שנה מאוחר יותר.

אבות המשפחה של יהודה בן נחום

2.

מסתורין בהר הזיתים

היום, בארבעה בדצמבר 2006, אחרי שנים שתכננתי זאת, נסעתי סוף סוף להר הזיתים כדי לחזות במו עיניי בקברו של סב סבי – משה אהרון פיינהולץ. כל השנים סיפרו לנו, אבי שמאי והדוד יעקב, כי הסבא של אביהם, משה אהרון, קבור בהר הזיתים. אבל הם מעולם לא עלו לקברו, מאחר שחלק זה של הר הזיתים היה במרבית הזמן בשליטת הירדנים, ורק אחרי מלחמת ששת הימים עבר לידינו.

יעקב, בכור האחים, נולד בשנת 1915, בדיוק בשנה שבה נפטר משה אהרון בישראל. יעקב היה אמנם בישראל הרבה לפני מלחמת השחרור, ואז עוד הייתה אפשרות להגיע להר זיתים, אבל הוא היה עסוק בענייניו ולא אצה לו הדרך לנסות ולאתר את המצבה.

גם מצד אבי שמאי לא שמעתי אף פעם על איזו כמיהה לאתר את הקבר. איני יודע מאין שאבתי אני את הדבקות ואת הצורך לאסוף את פיסות סימני הדרך, ולהדביק את כל הממצאים לכלל תמונה ברורה ומושלמת של שורשי המשפחה הזו. אבל הסיפור על משה אהרון הניע אותי לחפש את המסתורין. לא היה ברור לי כיצד אדם בהגיעו לגיל ארבעים נוטש את משפחתו, אשתו וּבְתו, משאיר אותם באחריות בנו הצעיר שמואל שמעון ופשוט קם יום אחד ועולה לישראל!?

לצאת ולשוטט בהר הזיתים ולחפש את המצבה היה מעשה חלמאי ונטול כל סיכוי להצלחה. ברור היה שראשית יש להשיג אינפורמציה על מקום קבורתו, ואז לנסות לאתר את המצבה. גם אם תהיה בידי הכתובת, כפי ששמעתי במרבית המקרים, המצבות שימשו את הערבים בסביבה כחומר גלם לבנייה, ולכן נכונה לי אכזבה קשה.

בתחילת החיפושים הבנתי שהר הזיתים מחולק לחלקות רבות, הנמצאות כל אחת בשליטת יחידה אחרת של חברת קדישא. החלוקה הראשית היא בין ספרדים לאשכנזים. במשך תקופה מסוימת הייתי בקשר עם כמה חברות כאלה בקבוצת האשכנזים: קדישא כולל פולין, קדישאי חסידים ודומיהן. לבסוף הגעתי לחברת קדישא גחש"א המאוחדת, הכללות חסידים מרחוב המבי"ט עשרים ואחת, שכונת אחווה בעיר הקודש ירושלים.

שם, בסיועו של פקיד נחמד בשם מוטי, הצלחתי סוף סוף לקבל את המידע כי ברשומות שנשמרו מהתקופה העות'מאנית ועד היום, קיים רישום על קבורתו של משה אהרון פיינהולץ בן דב משדלץ!

נאמר כי האיש נפטר בתאריך ו' כסלו תרע"ו וטמון בגוש ורשה, חלקה א', שורה כ"ה, מספר שש-עשרה. בסוף יוני 2006 שלח אליי אותו מוטי את מיקום המצבה על גבי מפת האזור. עכשיו משימתי היא להגיע אל הקבר ולראות אם ובאיזה מצב המצבה קיימת.

באמצעות גלישה באינטרנט הגעתי אל עבד סייד, ערבי כבן שמונים, המתגורר בשכונת א-טור ומועסק על ידי חברת קדישא כמורה דרך בתוך בית הקברות היהודי ביותר בעולם, מול הר הבית. בסיכומי של דבר, אחרי פעמיים שקבענו להיפגש העניין לא הסתדר. בינתיים עבר עוד זמן.

יצרתי שוב קשר עם מוטי מחברת קדישא, והוא הפנה אותי לאדם העוסק בשיקום מצבות שיוביל אותי אל הקבר. קבעתי עם האיש, אריה גולדברג, חסיד בן שבעים וארבע, אדם חביב ומלא הומור. היה עליי להמתין עד שיסיים עם הלוויה של משפחה חסידית, לפני שפגשתי אותו בהר המנוחות. נסענו יחד לאזור יד אבשלום ונכנסנו להר הזיתים בדרך יריחו, ליד בניין משטרת מחוז שי. עלינו למעלה לאזור גוש ורשה, הנמצא בצמוד למצבה של הרבי מגור.

מסעות

אריה טיפס, עלה והתרוצץ בין המצבות בפסיעות זריזות, כמו נער צעיר, באופן שממש קינאתי בו. לעומתו, התנהלותי הייתה כבדה ומסורבלת. הוא ספר, מנה ובדק את המפה, הוליך אותי בבטחה אל הקבר, ולבסוף נעצר ואמר: "הנה. זה כאן. אתה רואה? זה מימין הוא יוסף לייב גאלדין ומשמאל צבי לרר, באמצע השמידו את המצבה. מאחור ישנה רייזא בת שמעון/חנה/דבורה ואיטה."

"כן", אישרתי. "אין ספק."

נו טוב, צילמתי את המקום ממספר זוויות, וגם את האזור של הקבר של הרבי מגור. סיכמנו שהוא יאפשר לי להניח מצבה על הקבר החשוף. בעצתו של אריה ועל פי הרישומים, החלטנו שעל המצבה ייחרט:

פ.ג

ר' משה אהרון פיינהולץ

בן ר' דב הצדיק

נלב"ע¹

ו' כסלו תרע"ו

תנצב"ה

13/11/1915 יום שבת

לאחר הנחת המצבה המשוחזרת חשתי שעשיתי כברת דרך ארוכה, אך עדיין רבץ המסתורין סביב העלייה של משה אהרון לישראל. ניסיתי ראשית לקבוע ביני לבין עצמי: האם משה אהרון פעל בשם הציונות או בשם האמונה? בתחילה סברתי שהמניע היה אמונה. אך מבט מעמיק בתמונות ששרדו, פיסות הסיפורים שסופרו ובעיקר המכתבים מהבית שתורגמו מידיש לעברית, לא השאירו ספק קטן שבקטנים כי מדובר במשפחה ציונית מאוד, שעניין העלייה לארץ בער בעצמותיה.

1 נלב"ע - נלקח לבית עולמים.